

RAPHAËL DARGENT

MARIA
ANTOANETA

PROCESUL REGINEI

Traducere din limba franceză de Ramona-Eliza Dumitrescu

Prefață de Florin Țurcanu

CORINT
BOOKS

—2018—

Protagoniști, martori și/sau complici

Pentru buna informare a juraților acestui proces, iată o rapidă prezentare a principalilor săi actori pe care îi chemăm simbolic la bară.

ABATELE DE VERMOND, preceptor al Mariei Antoaneta
CONTELE D'ARTOIS, fratele lui Ludovic al XVI-lea, viitorul rege Carol al X-lea

BAILLY, primar al Parisului

BARNAVE, revoluționar, corespondent al Mariei Antoaneta
CONTESA DU BARRY, pe numele ei adevărat Jeanne Bécu, favorita regelui Ludovic al XV-lea

ROSE BERTIN, modistă a Mariei Antoaneta

BARONUL PIERRE DE BESENVAL, membru al „micii societăți” a Mariei Antoaneta

BOEHMER, bijutier, creator al Colierului

DUCELE DE BRUNSWICK, general prusac

CAGLIOSTRO, pe adevăratul său nume Joseph Balsamo, protagonist al Afacerii Colierul

CALONNE, controlor general al finanțelor (1783-1787), supranumit „Vrăjitorul”

DOAMNA CAMPAN, prima cameristă a Mariei Antoaneta

DOMNUL CHAUVEAU-LAGARDE, avocat al Mariei Antoaneta.

CLÉRY, servitorul lui Ludovic al XVI-lea și al Mariei Antoaneta la Temple.

DUCELE DE COIGNY, membru al „miciei societăți” a Mariei Antoineta.

DAUJON, comisar al Comunei

JEAN-BAPTISTE DROUET, revoluționar

DUFRESNE, subofițer de cavalerie, supraveghetorul Mariei Antoineta la Conciergerie

ÉLISABETH DE FRANCE, zisă Madame Élisabeth, sora lui Ludovic al XVI-lea, cumnata Mariei Antoineta

CONTELE ESTERHAZY, membru al „miciei societăți” a Mariei Antoineta

AXEL DE FERSEN, conte suedez, amant prezumtiv al Mariei Antoineta

FOUQUIER-TINVILLE, acuzator public al Tribunalului revoluționar

FRANCISC AL II-LEA, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1792-1806), nepotul Mariei Antoineta

JANDARMUL GILBERT, supraveghetor al Mariei Antoineta la Conciergerie

GORET, ofițer municipal

CONTELE DE GUINES, membru al „miciei societăți” a Mariei Antoineta

HÉBÉRT, revoluționar, director al ziarului *Le Père Duchesne*.

HERMANN, președinte al Tribunalului revoluționar

IOSIF AL II-LEA, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1765-1790), fratele Mariei Antoineta

CAVALERUL DE JARJAYES, cavaler de Saint-Louis, protagonist al Conspirației Garoafa

MARCHIZUL DE LA FAYETTE, general, comandant al Gărzii naționale

PRINȚESA DE LAMBALLE, favorită a Mariei Antoineta

ROSALIE LAMORLIÈRE, tânără în serviciul Mariei Antoineta la Conciergerie

- JEANNE DE LA MOTTE, pretinsă contesă și principala organizatoare a Afacerii Colierul
- DUCELE DE LAUZUN, membru al „micii societăți” a Mariei Antoaneta
- LÉONARD, coafor al Mariei Antoaneta
- LEOPOLD AL II-LEA, împărat al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană (1790-1792), fratele Mariei Antoaneta
- JEAN-FRANÇOIS LEPÎTRE, ofițer municipal, protagonist al Conspirației Garoafa
- PRINȚUL DE KAUNITZ, cancelar austriac
- LOUIS-CHARLES DE FRANCE, duce de Normandia, fiul lui Ludovic al XVI-lea și al Mariei Antoaneta, al doilea Delfin¹, apoi Ludovic al XVII-lea, supranumit de mama sa *Le Chou d'amour*
- LUDOVIC AL XV-LEA, rege al Franței, bunicul lui Ludovic al XVI-lea
- LUDOVIC AL XVI-LEA, rege al Franței, soțul Mariei Antoaneta
- MANUEL, revoluționar
- MARIE-THERESE CHARLOTTE DE FRANCE, zisă Madame Royale, fiica lui Ludovic al XVI-lea și a Mariei Antoaneta, supranumită de mama sa *Mousseline la sérieuse*
- MARIA TEREZA DE AUSTRIA, împărăteasă a Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, mama Mariei Antoaneta
- CONTELE DE MAUREPAS, mentor al lui Ludovic al XVI-lea și ministru de stat
- MERCY-ARGENTEAU, conte, ambasador al Austriei
- DOAMNELE ADELAÏDE, VICTOIRE ȘI SOPHIE, zise Mesdames, fiicele lui Ludovic al XV-lea
- JEAN-BAPTISTE MICHONIS, ofițer municipal, protagonist al Conspirației Garoafa

¹ *Dauphin* în limba franceză, titlu purtat de moștenitorul tronului Franței; soția lui se numea *Dauphine* („Delfină”) (n. red.).

CONTELE DE MIRABEAU, tribun revoluționar
NECKER, bancher și controlor general al finanțelor (1777-1781
și 1788-1790)
CONTESA DE NOAILLES, doamnă de onoare, supranumită
Madame l'Étiquette de Maria Antoaneta
DUCELE D' ORLÉANS, vărul lui Ludovic al XVI-lea, care de-
vine apoi Philippe-Egalité, tatăl viitorului rege Ludovic-Filip
PACHE, primar al Parisului
PÉTION, revoluționar
CONTESA JULES DE POLIGNAC, favorită a Mariei Antoaneta
CONTELE DE PROVENCE, fratele lui Ludovic al XVI-lea, zis
Monsieur¹, viitorul rege Ludovic al XVIII-lea
ROBESPIERRE, revoluționar
ROCHER, temnicer al Mariei Antoaneta la Temple
ROEDERER, revoluționar
CARDINALUL DE ROHAN, protagonist al Afacerii Colierul
CAVALERUL DE ROUGEVILLE, cavaler de Saint-Louis, pro-
tagonist al Conspirației Garoafa
SANTERRE, revoluționar, comandant al Gărzii naționale
SAUCE, băcan
CUPLUL SIMON, pantofari la Temple
CUPLUL TISON, paznici la Temple
TOULAN, ofițer municipal
DUCESA DE TOURZEL, guvernantă a prinților Franței
TRONÇON-DUCOUDRAY, avocat al Mariei Antoaneta
TURGY, băiat servitor la Temple
CONTELE DE VERGENNES, ministru de externe

¹ Titlu purtat de fratele mai mic al suveranului (n. red.).

Prolog

DE LA UN TRIBUNAL LA ALTUL *Acuzată Maria Antoaneta, ridicați-vă!*

*Să organizăm un tribunal care să facă bine este
imposibil, dar măcar răul să fie cât mai mic.*

DANTON

Toc, toc, toc. În mici valuri succesive, unul, două, trei degete lovesc în cadență brațul fotoliului. Aceste degete sunt lungi, aceste degete sunt fine, aceste degete sunt albe, se ridică, se lasă în jos brusc, într-o mișcare regulată. Deodată, se opresc, ca suspendate – aceste degete tremură, insesizabil poate, dar tremură – apoi o iau de la capăt: toc, toc, toc.

Antoine Fouquier-Tinville este obosit. Se grăbește să termine. Ultimele mărturii nu mai formează decât un murmur neclar care abia îi ajunge la urechi, fragmentar. Și, de minute lungi, în această semisomnolență, în această semiobscuritate – este acum aproape ora unu noaptea, iar lumânările pălesc – ochii lui mici și rotunzi fixează această mișcare repetitivă: toc, toc, toc. Trebuie că e nervoasă, *Austriaca!*

Deodată, Fouquier își scutură capul și iese din reverie. În spate, puțin deasupra lui, aude vocea ascuțită a lui Hermann, adjunctul său, înconjurat de colegii săi magistrați care își fac treaba. Acești judecători, îmbrăcați în negru de sus până jos,

cu excepția unui mare fular alb legat la gât și a panglicii tricolore de pe pieptul lor. Fularul pentru stil, panglica pentru simbolică. Costumul, nou, se vrea șic și solemn. Cu mantiile și cu pălăriile lor mari, cu pene, acești judecători impun. Da, sunt corbi negri, sunt păsări de rău augur; da, nu sunt acolo pentru a da vești bune, iar sarcina lor este ingrătă, poate nedreaptă – ceea ce e un paradox –, dar chiar avem aici o problemă de natură juridică? Ce mai e justiția în vremea unei revoluții? Rolul acestor judecători este cu totul altul: este unul politic, este acela de a abate tăișul Revoluției în mers peste toate aceste capete care gândesc prost. Fouquier însuși se află în fruntea acestei misiuni, cu sprâncenele sale negre și stufoase, cu privirea încruntată, cu barba proeminentă, cu buzele subțiri, cu nasul coroiat. Fouquier sperie. Acest bărbat, acest tată de familie este cu adevărat un monstru? Puțin contează: el trebuie să fie monstruos. Fouquier își joacă rolul la perfecție. La urma urmei, ce este acuzatorul public dacă nu un fel de mare inchizitor? Așa cum a fost un Torquemada, va fi un Fouquier-Tinville. Revoluția este o religie, să reținem acest lucru.

Din moment ce este o religie, are nevoie de un decor. S-a făcut. Simbolurile regimului blamat au dispărut. Au fost smulse draperiile de velur cu flori de crin, a fost acoperit cu șipci, ipsos și pânze întinse plafonul de stejar datând de pe vremea lui Ludovic al XII-lea. A dispărut și leul de piatră aurită, simbol al forței târându-se în fața justiției, dispărută și efigia lui Ludovic al XV-lea, dispărute trofeele de bronz. Singura concesie făcută regalității abolite – din lipsă de timp și de bani pentru lucrări mai ample –, s-a păstrat parchetul regelui, dar puțin mai contează din moment ce acest parchet lăcuit, acest parchet răsunător și pretențios a fost călcat în

picioare, se calcă pe el în continuare, se strivește cu călcâiul și astfel, cu fiecare nou pas, monarhia însăși este cea peste care se calcă, iată, încă puțin. Era nouă care începe își impune propriile semne distinctive, propriile referințe. Pe perețele din spate al Marii Camere a parlamentului, rebotezată „Sala Libertății”, două mari tablouri suspendate pot fi văzute de ochii publicului: pe unul este imprimată noua Constituție, pe altul *Declarația drepturilor omului*. De o parte și de alta, pe console de ipsos, tronează busturile lui Marat, marele Marat ucis cu câteva luni mai devreme de Charlotte Corday, al lui Lepeletier de Saint-Fargeau, și el martir al Revoluției, asasinat în ajunul execuției lui Ludovic al XVI-lea, și al lui Brutus, regicidul roman – model antic – care, la vremea lui, nu a ezitat să-și lovească propriii copii pentru a apăra Republica. Libertate, Om, Constituție, Republică, Revoluție, noul regim iubește majusculele: ele îi conferă importanță.

Fouquier nu mai rezistă. Să termine Hermann odată! Această blestemată voce subțire, în această noapte în care toți se prăbușesc de oboseală, după ore și ore de audieri, îi răsună în cap și este aproape un supliciu! Acuzatorul închide o cutie de carton pe care o are în față și care e plină cu un teanc gros de foi. Pe o latură a cutiei, această adnotare cu litere groase: *Probe pentru acuzare*. Cu capul întors acum spre stânga, Fouquier privește sub masa grefierului Fabricius, care, aplecat peste foaia sa, își agită frenetic pana. Sunt acolo doi grifoni aurii care formează picioarele mesei; ei transmit un avertisment. Mândru înfipti pe etichetele lor de leu, aceste animale fabuloase cu cap de acvilă au ceva înspăimântător; pe Fouquier îl apucă un tremur brusc.

În fața lui, puțin mai jos decât estrada, se joacă scena dramatică, în spatele unui perete scund, care se înalță până la piept,

este un alt spectacol, nu mai puțin înspăimântător, e o altă viziune, nu mai puțin neliniștitoare, pe care o descoperim: publicul este acolo, înghesuit, vigilent, gata să reacționeze. Desigur, oamenilor din acest public le este frig în noaptea de octombrie, nemișcați cum stau de ore întregi: desigur, sunt ruși de oboseală și aproape toți sunt mai mult sau mai puțin vlăguiți; cei din primul rând – cei mai norocoși, sunt locurile cele mai dorite – se sprijină cu coatele de perete, ceilalți își odihnesc o clipă corpul epuizat, așa cum pot, acolo sprijinindu-se de umărul unui vecin, dincolo mutându-și greutatea de pe un picior pe altul. Dar, așa epuizat cum pare, acest popor este vigilent și gata să acționeze. Nu trebuie să îl crezi adormit: la cea mai mică mărturie mai puternică, la cea mai mică întrebare mai directă a acușării, la cel mai mic răspuns mai ferm al apărării și al acușatei însăși, iată-l agitat deodată, murmurând, mormăind și, cum mai devreme stătea într-o relativă liniște, acum exclamă, scoate „oh-uri” de dezaprobare și „ah-uri” de satisfacție, aplaudă, fluieră. Tribunalul capătă în acele momente aspectul unui teatru. Maria Antoaneta voia să se joace de-a actrița? Iat-o pe scenă și mulțimea e acum în lojă sau mai degrabă într-un fel de șanț.

Ce caută aici această mulțime atât de numeroasă? Poate există și puțină compasiune – mereu sfârșim prin a ne înduioșa –, este, cu siguranță, mult voaierism, dar este, mai ales, mult resentiment împotriva unei regine acușate de multă vreme de mii de crime și căreia i se reproșează îndeosebi acest orgoliu, acest mod de a se crede deasupra a toți și a toate, acest fel de aroganță care trebuie doborâtă, această trufie și această suficiență care trebuie puse la pământ. A venit vremea să o vadă de aproape pe regina adusă în fața lor, să o vadă umilită, adusă la adevărata ei înălțime. Să se facă Justiție? Nu: să se facă

Egalitate! Cum zice cântecul *Le Fameux Guillotin*, pe melodia *La Carmagnole*¹:

*Trebuie să îi scurtăm pe giganți
Și să-i facem mici pe cei mari,
Toți la aceeași înălțime
Iată adevărata fericire.*

Fouquier se simte observat. Din timp în timp, câteva priviri se opresc asupra lui, ca și cum ar vrea să întrezărească o ezitare, o îndoială, un semn de slăbiciune. Dar Fouquier o știe bine: nu se va lăsa, nu are niciun chef; și dacă ar vrea, de altfel, nu ar putea. Justiția revoluționară trebuie să se împlinească, altfel spus: capul Mariei Antoaneta trebuie să cadă. Va cădea. Din această masă care îl scrutează răsar câteva bonete roșii pe capete de bărbați, câteva bonete de muselină albă pe capete de femei. Cel de colo este prost ras – și are motive, nu a trecut pe acasă decât câteva clipe –, cea de colo este indecent descoperită, cu corsetul desfăcut, cu părul vâlvoi – de unde a ieșit? Iată, așadar, Poporul. Cu P mare.

În fața mulțimii, la marginea estradei, un membru al Gărzii naționale pare să doarmă de-a-n picioarele, cu antebrațele sprijinite pe patul puștii, cu capul adunat între umeri – oare închide ochii? Un alt soldat tocmai s-a lăsat cu șoldul pe masa grefierului și stă așa, neglijent. Jurații înșiși par a ceda și a se prăbuși puțin câte puțin. Dar Fouquier nu spune nimic și nu face niciun apel la demnitate; la urma urmei, aparențele sunt salvate: el se ține bine și rămâne ferm așezat, cu chipul împietrit, cu umerii drepți.

¹ Cântec în care este vorba despre Joseph-Ignace Guillotin (1738-1814). Acest medic și om politic francez, deputat în Adunarea națională, a propus ghilotina ca unic mod de execuție. Întemnițat în timpul Terorii, a fost eliberat după moartea lui Robespierre și s-a consacrat medicinei, departe de viața politică (n. red.).

Că doar trebuie ca acuzatorul să țină piept acuzatei! Fiindcă văduva lui Capet e un diavol de femeie! Unde găsește această energie, această voință de a se bate și acest orgoliu care o mână încă, după atâția ani de umilințe, și care ne sfidează aici și acum, sfidează justiția Republicii, sfidează Tribunalul revoluționar, sfidează Revoluția! Adineauri, ea s-a ridicat pentru a apăra onoarea mamei sale și a luat publicul drept martor. Fiara nu a murit și ea poate mușca încă.

Toc, toc, toc. Micul balet al degetelor a reînceput. În continuarea lor, o palmă; mai sus un braț și un corp slăbit, epuizat, îmbătrânit înainte de vreme. Greu de crezut că această femeie, îmbrăcată cât se poate de simplu, a fost o prințesă a modei; greu de crezut că această femeie cu chipul livid, cu ochii roșii și încercănați, cu părul alb a fost o regină a frumuseții care tulbura inimi; dificil de crezut că această femeie deja uzată nu are decât 38 de ani; dificil de crezut că această femeie așezată într-un fotoliu simplu, cu capul descoperit și care e arătată cu degetul, a domnit peste Franța!

Toc, toc, toc. Toc, toc, toc. Deodată mișcarea se oprește și nu mai reîncepe. Fouquier își ridică privirea: Maria Antoaneta îl privește. Regina Franței – pentru că, da, în acest moment nu mai trebuie folosit trecutul: Maria Antoaneta pare a fi redevenit regina Franței, cum să o numim altfel? – regina Franței, așadar, și-a dat seama că Fouquier îi urmărea mâna tremurândă și agitată, această mână care o trăda, în pofida voinței ei. Regina nu vrea să îi dea această satisfacție; cu un efort gigantic, își pune mâna pe brațul fotoliului. Ea îl fixează încă pe Fouquier, fără a clipi. Acuzatorul, acest tip zdravăn, cu chipul parcă turnat în bronz, ar vrea să îi suporte privirea, dar nu poate. Își lasă ochii în jos și turbează. Drac de femeie! Ce insolentă afurisită! Mândră până la capăt!

Dar acuzatorul public nu are timp să rumege această înfrângere derizorie. Procesul ajunge la final. Este ora trei dimineața în aceasta zi de 16 octombrie 1793 și iată-l pe Hermann care le adresează juraților cele patru întrebări asupra cărora trebuie să delibereze înainte de a-și da verdictul:

1. Este dovedit că au existat manevre și înțelegeri cu puterile străine și cu alți inamici externi ai Republicii, manevre și înțelegeri intenționând să le furnizeze ajutor în bani, să îi lase să intre pe teritoriul francez și să le faciliteze aici avansarea armatelor?
2. Maria Antoaneta de Austria, văduva lui Ludovic Capet, este vinovată că a cooperat la aceste manevre și a întreținut acest spionaj?
3. Este dovedit că au existat un complot și o conspirație cu scopul de a aprinde războiul civil în interiorul Republicii?
4. Maria Antoaneta de Austria, văduva lui Ludovic Capet, este vinovată că a participat la acest complot și la conspirație?

Teribile întrebări, teribile acuzații care, dacă sunt dovedite, nu impun altă pedeapsă decât moartea. Jurații se retrag în sala de deliberări. Asistența este convinsă că regina s-a apărat bine, că nu există, în fond, nicio dovadă tangibilă împotriva ei, doar bârfe, zvonuri, bănuieli. La toate capetele de acuzare, nimic palpabil, nici concret nu a putut fi prezentat. Așadar, aproape toți, mulțimea, avocații, regina însăși sunt convinși că va scăpa de pedeapsa cu moartea, că se vor mulțumi să o deporteze. Dar, înainte să iasă din Marea Cameră însoțită de locotenentul de Busne, Maria Antoaneta îl privește din nou pe Fouquier; de data aceasta, acuzatorul nu își mai coboară privirea.

Să lăsăm acolo Tribunalul revoluționar. Loc pentru Tribunalul istoriei! Să îi uităm o vreme pe Fouquier, pe Hermann și

Marea Cameră. Toată lumea știe, acest proces este aranjat dinainte; acest proces este un proces politic. Finalul poveștii este cunoscut. Și Maria Antoaneta nu va scăpa de moarte. Dar astăzi, cu două secole mai târziu, mai este oare posibil să o judecăm pe Maria Antoaneta? Cu seninătate, fără pasiune, în totală cunoștință de cauză? Să îndrăznim această întrebare: Maria Antoaneta de Habsburg-Lorena, regină a Franței, și-a meritat soarta? *Austriaca, Arhitigresa, Doamna Deficit* din pamfletele revoluționare merita oare atâta ură și, în cele din urmă, moartea? Cu mai mult de două secole mai târziu, personajul suscită încă pasiuni. Pentru unii, face figură de martiră sacrificată pe altarul Revoluției triumfătoare; pentru alții, este incarnarea frivolității, a aroganței, a absolutismului și, mai rău, a trădării intereselor naționale. În aceste judecăți categorice, nu este pic de loc pentru căutarea obiectivă a adevărului personajului.

Este vorba deci de a reface, încă o dată, procesul reginei. Dar a reface procesul reginei înseamnă a te informa despre viața ei. Și a înțelege cum și de ce această femeie a cristalizat în jurul ei toate resentimentele unui popor revoltat. O întrebare, una singură, merită interesul veritabil al istoricului și al francezului de astăzi preocupat de a-și înțelege trecutul: cum a devenit această femeie atât de nepopulară și pe ce drum implacabil a fost ea dusă la eșafod?

Procesul Mariei Antoaneta nu începe, de fapt, cu deschiderea anchetei din octombrie 1793; începe mult mai devreme, când tână arhiducesă sosește în Franța. Întreaga ei viață – cel puțin începând cu momentul în care calcă pe solul francez – trebuie să ne intereseze dacă vrem să înțelegem procesul care îi este intentat reginei. În fond, ancheta din 1793 nu este

decât punctul culminant inevitabil și fatal al unui proces lung și inexorabil. Acest proces este dezvăluit de lucrarea de față.

Este vorba deci de a povesti cei 20 de ani în timpul cărora fiica împărătesei Maria Tereza va multiplica greșelile și va participa ea însăși, mai întâi într-un context economic și social din ce în ce mai dificil, apoi într-un context politic neobișnuit și din ce în ce mai violent, la a-și construi o lipsă de popularitate tot mai mare până în momentul în care va izbucni evenimentul – cel mai mare din istoria Franței – a cărei victimă inevitabilă, alături de soțul său, ea trebuia să fie. Dar era cu adevărat vinovată de crimele de care a fost acuzată? Nu putea beneficia de circumstanțe atenuante? Nu a fost ea, de asemenea, jucăria unei răsturnări brutale a istoriei politice a Franței care îi compromitea de la început poziția și îi făcea viitorul imposibil?

Pentru a o ști, trebuie să trecem totul în revistă: de la căsătoria sa funestă cu moștenitorul tronului, de la prietenii sale echi-voce cu favoriți și favorite, de la cheltuielile ei nebunești și de la capriciile ei, de la atașamentul ei față de patria de origine, de la resorturile sumbrei Afaceri a Colierului până la circumstanțele arestării, ale condamnării și ale execuției ei. Trebuie să interogăm toți actorii dramei – de la ornamentele aurite de la Versailles până la treptele eșafodului, trecând prin celula din închisoarea Temple –, toți martorii și toți complicii, dacă de complici este vorba: familia, consilierii – buni și răi –, prietenii săi și, poate, amanții săi, pe bietul ei soț, regele, și pe miniștrii săi, pe servitorii, pe adversarii și chiar pe călăii săi.

La acest proces, unic în felul său, sunteți chemați. Fiecare dintre dumneavoastră își va face propria opinie. Tocmai am scris: jurații se retrag în sala de deliberări. Ei bine, sunteți printre ei! Iată-vă și pe dumneavoastră, dragi cititori, în ipostaza de jurați.

Iată toate probele din dosar, numerotate de la 1 la 20, puse în lumină pentru dumneavoastră; iată lungul șir al acuzațiilor aduse acuzatei, prezentate în mod aprioric, fără parti-pris. Pătrundeți în inima dramei, în fața unei mari răscruci a istoriei și iată-o, în fața dumneavoastră, pe cea mai tragică dintre eroine. Priviți-o, ascultați-o și la final – teribil privilegiu – condamnați-o sau salvați-o!

Vinovată sau inocentă? Acuzată Maria Antoaneta, ridicați-vă!